

האובדים והנידחים

בהזדמנויות שונות הפנה אותנו הרב יהודה עמיטל ז"ל לקטע מפירוש הרמב"ן בפרשתנו (טו, כב). קטע זה מתייחס לדברי התורה על ה"חטאת", קורבן כפרה על השגגות, המחדלים והשגיאות שעשינו בחיינו. ואכן, מובא שם "וְאִם נָפֵשׁ אַחַת תִּחַטָּא בְּשִׁגְגָה... וְכִפֹּר הַכֹּהֵן עַל הַנֶּפֶשׁ הַשִּׁגְגָה... וְנִסְלַח לוֹ". אולם אותו פרק טומן בחובו הפתעה: "וְכִי תִשְׁגֹּו וְלֹא תַעֲשֹׂו אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה... וְהָיָה אִם מְעִינִי הָעֵדָה נֶעֱשְׂתָה לְשִׁגְגָה..." ייתכן וכל עדת ישראל תחטא בכל המצוות! גם כאן יש אפשרות של כפרה: "וְכִפֹּר הַכֹּהֵן עַל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהִקְטַע מִסִּיִּים עִם פֶּסוּק הַיְדוּעַ לְנוּ מִתְפִּילַת כָּל נַדְרֵי בְיוֹם הַכִּיפּוּרִים: "וְנִסְלַח לְכָל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלִגְר הַגֵּר בְּתוֹכָם - - כִּי לְכָל הָעָם בְּשִׁגְגָה".

הרמב"ן מציין מצבים המהווים דוגמאות היסטוריות לפסוקים שבפרשתנו. "שגגתו של היחיד הוא קרבן מומר, כגון ההולך ונדבק לאחת מן האומות לעשות כהם ולא ירצה להיות בכלל ישראל כלל ויהיה כל זה בשוגג, כגון שיהיה ביחיד תינוק שנשבה לבין האומות". דוגמה מודרנית יכולה להיות באותם ילדים שהוכנסו למנזרים כדי להצילם מגורל השואה.

"ובקהל?" ישראל כולו שגג? הרמב"ן תמה על כך: "הפרשה הזו סתומה במשמעה". הרמב"ן מבקר את הפרשנים שונים, ומזדהה עם דעתם של חז"ל המפרשים שכוונת הכתוב על חטא עבודה זרה. "שהשגגה הזאת הנזכרת כאן היא בתורה ובמצוות בכללן, ועל כן ייחדו להם רבותינו מצווה אחת שבשגגתה יצא מכלל ישראל ומכל המצווה בהם, והיא עבודה זרה". איסור עבודה זרה הוא בסיס לכל מערכת המצוות, וכך עלינו לפרש את הפסוק: "וְכִי תִשְׁגֹּו ללכת אחרי אלהים אחרים, וְלֹא תַעֲשֹׂו דְבַר מִכָּל מִצְוֹת ה' כִּי הַמּוֹדָה בָּאלוּהַ זולתו כבר הוא בטל אצלו כל מה שציווה השם הנכבד בין במצוות עשה בין במצוות לא תעשה, שאם יש אלוה זולתו, יראתו ומצוותיו וכל החיוב בהם אינו כלום". העובר על איסור זה הוא 'מומר לכל התורה בשוגג', 'מומר' או 'משומד'. ובמציאאות זמננו ארשה לי לומר, מי שהתנצר עזב את היהדות. האתיאיסט לא. בעצם הכול תלוי באיזה אלהים אין הוא מאמין. מי שאינו מאמין בא-להי ישראל הוא האתיאיסט היהודי.

הרמב"ן מביא דוגמה. זאת האפשרות "שישכחו את התורה. וכבר אירע לנו כן בעונותינו בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם ששכחו רוב העם התורה והמצוות לגמרי". ימי העבודה זרה במלכות ישראל היו דוגמה לשכחה קולקטיבית של התורה? מעתה מבינים אנו עת משמעות המילה 'כל'. חלקים גדולים של העם עלולים לטעות וללכת לאיבוד, והוא מהווה 'שבט שנשבה לבין האומות'. מן הימים המקראיים לזמן הזה. יש שתי דוגמאות קלאסיות של

שבי זה. האחת – האנוסים בספרד ובעיקר בפורטוגל. השנייה – יהודי ברית המועצות. בשני המקרים השבי לא היה מוחלט. יש רבים שקיבלו עליהם ברצון ואף בהתלהבות את האמונה החדשה, נצרות או קומוניזם, אך יש רבים, ובעצם העם ברובו, שראו בכך אונס איום.

הדבר נידון בשאלות התשובות אחרי גירוש ספרד. והנה ר' אליהו מזרחי (הרא"ם), מרכז כמה שאלות ותשובות על הנושא הזה (שו"ת. מז), ומסכם את גישתו המבחינה בין שני מיני חוזרים ליהדות. מצד אחד ה"משומד ברצונו בלי שום אונס רק כי טבעו הרע וזדון לבו השיאו לכפור בעיקר ולעבוד עבודה זרה", ומצד שני: "מי שנשתמד לאנסו כאשר קרה בימים ההם... וכן בדור הרע הזה כי ראינו בעינינו וגם באוזנינו שמענו כי כל המשומדים או רובם, רובא דרובא, היו לאונסם ראוי לפסוק הדין... שהם זרעם וזרע זרעם לעולם דינם כישראלים והלא מט"ו שנים עד היום בקרוב התחילו ימי השמד והאונס כי רבים מבני עמנו הביאם הכרח אונס גוף או ממון להראות עצמם משומדים גמורים כופרים בעיקר ובתורת משה בפרהסיא, ובימים מועטים השתדלו בחזקת היד לצאת מתוך ההפיכה ורבים אשר אתנו באים מארץ מרחק מקצה השמים לעבוד את השם וגם רבים מעמי הארץ אשר נתערבו עד היום בארץ אויביהם/אויביהם/ מי יודע מה בלבם וראוי לדונם לכף זכות כאנוסים גמורים ומחר הם באים אצלנו ועכשיו אנו מחרפים אותם לדונם כמו משומדים גמורים, רחמנא ליצלן מהאי דעתא". יש הרבה שאלות הלכתיות הקשורות בסוגייה אך דבריו של הרא"ם חייבים להדריך אותנו בתקופה ההיסטורית בה אנו חיים.